

KOVÁCS ADRIENN

Fejér megye legkorábbi nemzetiségi és vallásfelekezeti adatai Bél Mátyás országleírásának kéziratváltozataiban¹

A 18. századi népesedéstörténet kutatásában, főként a volt hódoltság területén, a század első felére igen gyér forrásadottságokkal rendelkezünk. A korai betelepülések és betelepítések népességhezadéka a Rákóczi szabadságharc hadmozgásai során elenyésztek, a folyamat a szatmári békekötés után indulhatott újra. Az 1715–1720-as összeírások névanyagának Acsády Ignác és munkatársai által elvégzett,² a nevek hangzása alapján történt etnikai besorolásról Dávid Zoltán bebizonyította, hogy az teljesen hibás eredményekhez és arányokhoz vezetett.³ Így ez a két forrásunk a megye nemzetiségi viszonyaira vonatkozó kutatáshoz csak korlátozottan használható fel, illetve más jellegű forrásokkal való összevetésük nélkülözhetetlen további kiaknázásukhoz. Jelen tanulmányunkban a 18. század első harmadában Fejér megye nemzetiségi és vallásfelekezeti viszonyait vizsgáltuk, az eddig általunk ismert legkorábbi, az egész megye területét lefedő forrás alapján. A forrás két szövegváltozatában előforduló adatok kiértékelése során fontos szempont volt, a lehetőségekhez mérten, az etnikai és felekezeti csoportok egymással való megfeleltetése. A vizsgálat további témaköreit, az etnikai-felekezeti csoportok beazonosíthatóságán túl azok földrajzi elhelyezkedése, illetve egy-egy településen belül megjelenő nemzetiségi és/vagy vallási homogenitás, illetve heterogenitás adták.

Az egész megyére kiterjedő adatokkal elsősorban Bél Mátyás „*Notitia Hungariae novae...*” című munkája szolgálhat a kutató számára.⁴ Bél és munkatársai a század első harmadában megyénként gyűjtötték össze az adatokat. Ez egyfelől személyes adatgyűjtést jelentett, illetve a vármegyei hatóságok útján való adatkérést is. Az adatgyűjtést, mint Tóth Gergely kimutatta, nem maga Bél, hanem Fejér megye esetében Matolai János végezte el,

¹ A tanulmány a Fejér megye 18. századi újranevesítésével foglalkozó PhD kutatás előtanulmányaként készült. A témában bővebben lásd: Kovács Adrienn: *Fejér megye etnikai és vallási viszonyai a XVIII. századi országos források tükrében*. Honismeret, 38. (2010) 46–55. http://www.hnm.hu/honismeret/folyoirat/2010'_honism.pdf

² *Magyarország népessége a Pragmatica Sanctio korában, 1720'1*. Magyar Statisztikai Közlemények. Új Folyam XII., Budapest, 1896. (a továbbiakban: *Magyarország népessége*) Acsády munkáját Dávid Zoltán vizsgálta felül, és elemezte a forrást. Dávid Zoltán: *Az 1715'0-as összeírás*. In: Kovacsics József (szerk.): *A történelmi statisztika forrásai*. Budapest, 1957. 145–199.

³ Dávid: *Az 1715'0-as összeírás*, 156–157.

⁴ A mű keletkezésének történetét és a fennmaradt kéziratokat Tóth Gergely elemezte és tárta a nyilvánosság elé doktori disszertációjában. Tóth Gergely: *Bél Mátyás „Notitia Hungariae novae...” című művének keletkezés története és kéziratának ismertetése*. Doktori disszertáció, I–II. Budapest, 2007., <http://doktori.btk.elte.hu/hist/tothgergely/diss.pdf>, 2010. január 20.

feltehetően 1731-ben. Matolai munkája során térképet is készített, amelyen néhány Fejér megyei települést is feltüntetett.⁵ Az első szövegváltozatot az 1720-as évek végére fejezte be a szerző, majd ezt követte Matolai jegyzeteinek beemelése.⁶ Annak ellenére, hogy Bél kutatása a központi hatóságok és az udvar támogatását is élvezte, – ami abban is megnyilvánult, hogy a megyei hatóságokat utasították a segítségnyújtásra, – a nemesség részéről mégis heves ellenérzés kísérte ezt a tevékenységet.⁷ E mögött főként Bélnek az evangélikus felekezethez tartozása állt, másrészt a megye jogsértőnek érezte a birtokosok utáni tudakozódást.⁸ A vármegyék a Helytartótanácsra keresztül kapták meg a kéziratokat, és gyakran évekig tartott, amíg javításaikat visszaküldték a szerzőnek. Fejér megye esetében 1736. augusztus és 1737. február között zajlott ez az ellenőrzés.⁹ A keletkezéstörténetből megtudtuk, hogy a szövegben az 1720-as évek és 1749 (Bél Mátyás halála) között több módosítás, javítás, illetve az idő előrehaladtával aktualizálás is történt, valamint másolatok is készültek az anyagról.¹⁰

Fejér vármegye leírásának megjelent fordítása

Az alábbiakban az 1977-ben Prokopp Gyula bevezetőjével és fordításában megjelent Fejér vármegye leírást,¹¹ valamint a Tóth által a legkorábbinak ítélt fellelhető kéziratban található nemzetiségi és vallásfelekezeti adatok összevetését szeretném ismertetni. A magyar nyelvű fordítás alapját az 1746 után Bél által javított szöveg 1772-es, Szarka Ferenc által készített másolata¹² képezte, így ez természetesen már nem tartalmazhatta az 1732-ben Bél által kihúzott, a vallásfelekezeteket számba vevő részeket.

Az első fejezetben általánosságban a természetföldrajzi adottságokról, a népességről és a megyei hatóságokról szóló ismereteket összegezte, a másodikban pedig járásonként a településekről beszerezett információkat tárta az olvasó elé rendszerezett formában.¹³ Nem maradt ki a korszakban szokásos nemzetkarakterológiai ismertetés sem, amely a lakosság jellemzését adta. A magyarokról javarészt külső tulajdonságaik alapján adott leírást, illetve a folyamatos harcok miatt komornak és keménynek jellemezte őket. A betelepült lakosságot illetően a németekről feljegyezte, hogy nem azonos eredetűek, a német csapatokból ma-

⁵ Tóth: *Bél Mátyás*, I. 84.

⁶ Tóth: *Bél Mátyás*, I. 75.

⁷ A Magyar Udvari Kancelláriával, a Helytartótanáccsal és a vármegyékkel való kapcsolatáról lásd bővebben: Tóth: *Bél Mátyás*, I. 134–149.

⁸ A falvakkal kapcsolatos kérdőívet Fejér vármegye anyagából szintén közzé teszi Tóth: *Bél Mátyás*, I. 70.

Describendorum pagorum methodus.

Sectio, de vicis huius Processus.

ubi observanda

§. 1. *Vici situs, et distantia a principaliore Processus loco.*

§. 2. *Vici dominus, sive sit haereditarius, sive hypothecarius.*

§. 3. *Vici ager, fructus, vineae, etc.*

§. 4. *Incolae, et horum peculiare mores.*

§. 5. *Quales circa unumquemque pagum sint traditiones, fata, etc.*

⁹ Tóth: *Bél Mátyás*, I. 143.

¹⁰ Lásd: Tóth: *Bél Mátyás*, II. 152–159.

¹¹ Bél Mátyás: *Fejér vármegye leírása*. Ford., bev.: Prokopp Gyula. In: Farkas Gábor (szerk.): *Fejér megyei történeti évkönyv 11*, Székesfehérvár, 1977. 83–117. (a továbbiakban: FMTÉ)

¹² Tóth: *Bél Mátyás*, II. 158.

¹³ Bél: *Fejér vármegye leírása*, 86–87.

radtak itt, vagy nemrég költöztek az országba a sváb, illetve a frank tartományból, s megtartották hazai szokásaikat.

A megyében tisztán német lakosságú település nem volt.¹⁴ A 'szláv'¹⁵ lakosságot szorgalmasnak mutatta be, akik könnyebben alkalmazkodnak a németeknél, és sok földesúr emiatt szívesen látta őket. Ez utóbbi azért érdekes, mert Bél a megemlített 56 településnél csupán 39 esetében jegyezte fel az ott élő nemzetiségeket. Ezek közül csak hét településen írt szlovák¹⁶ etnikumról, míg hét helységben szerb vagy rác¹⁷ lakosságról.¹⁸ A korabeli forrásokban jobb alkalmazkodó készséggel inkább a szlovák jobbágyokat szokták jellemezni. Ezzel szemben más forrásokból a délszláv etnikummal kapcsolatban inkább azt olvashattuk, hogy nem szeretnek földet művelni, megmaradásuk bizonytalan.¹⁹

A nemzetiségek feljegyzésénél gyakran csak visszautalt az előző településre: a lakosság megegyezik vagy majdnem megegyezik az előtte leírtakkal. Ez jellemzően a magyarlakta falvaknál fordult elő, ahol három-négy település esetében is ezt olvashattuk egymás után: Káloz, Soponya lakossága megegyezik Táceval, de az utóbbi településnél nem volt feltüntetve a nemzetiség megjelölése. A Tác előtt álló Polgárdinál ugyanez a meghatározás szerepelt, tehát arra következtethettünk, hogy az egymás után következő négy falu népessége magyar volt, mint Füle községé, amely a felsorolásban megelőzte azokat.²⁰ Ez ismétlődik meg Csurgó és Keresztes falvaknál is, ahol szintén az előttük álló Inota magyar lakosságát valószínűsítettük a felsorolás alapján. De több esetben előfordult, mint Csákerbénynél, hogy egyáltalán nincs utalás a lakosság etnikai összetételére, csupán annyi, hogy az a járás²¹ legnépesebb községe.²² Ugyanez a helyzet Pátka, Sukoró, Nadap, Virt, Mány, Százhalom vagy a sárréti járásban lévő Sárkeresztúr, Aba, Almás vagy Csór esetében is.

A megye északi, népesebb harmadában, a vérteszaljai járás területén található számos vegyes etnikumú település közül kiemelkedett Ercsi, ahol mind a négy nemzetiség megtalálható volt: szerbek, németek és kisebb számban magyarok és szlovákok is. Tárnokon magyarok, szlovákok és rácok éltek együtt. Hat településen pedig két-két nemzetiség lakott, így magyar–német települések voltak: Mór, Lovasberény és Acsa, magyar–szlovák: Gyúró és Etyek, valamint szerb–magyar: Érd. A sárréti járás területén, amely a megye jóval ritkábban benépesült területét jelentette, csak a megye nyugati felén találunk két magyar–

¹⁴ Lásd mellékletek: 1. sz. táblázat

¹⁵ Bél: *Fejér vármegye leírása*, 88. Prokopp szóhasználata.

¹⁶ Pázmánd, Ercsi, Etyek, Gyúró, Ráckeresztúr (korábban szerbek), Tárnok, Tordas. (A fordításban a tót megjelölés szerepel.)

¹⁷ Ercsi, Érd, Sósút, Tárnok, Pentele, Perkáta – ide kell még számítanunk Adonyt is, ahol vegyes lakosságról beszél, de ismereteink szerint ortodox vallású délszláv népesség is lakott ott.

¹⁸ Összesen 56 települést tartalmaz a leírás, illetve Székesfehérvárt.

¹⁹ 1720-ban a megye egyik felterjesztésében Ercsi, Érd, Adony, Perkáta, Batta, Rácalmás, Pentele, Ráckeresztúr lakosságát rácnak vagy vándorló idegennek, nem állandó lakosnak jellemzi, akik adóemelés esetén tovább költöznek. *Magyarország népessége*, 326.

²⁰ Bél: *Fejér vármegye leírása*, 114.

²¹ Vérteszaljai járás, 1693-ban a megyeservezet visszaállításakor két járást hoztak létre: a megye északi részét Alsójárásnak, déli részét Felsőjárásnak nevezték, ez a két járás rövidesen a vérteszaljai és sármelléki nevet kapta. Az 1767. decemberi közgyűlés megváltoztatta a felosztást kelet–nyugati irányban, a bicskei, csákvári és sármelléki járást hozták létre, s ez a felosztás marad a 18. század folyamán. *Pesty Frigyes helységnévtára, Fejér megye*. Bevezetőt írta Párniczky Józsefné. In: FMTÉ 11., 164.

²² Bél: *Fejér vármegye leírása*, 109.

német vegyes lakosságú falut: Ladányt és Csíkvárt, másik nevén Szabadbatthyányt. A Duna mentén, Pentelén a szerbek mellett magyar népességet is feltüntetett.

Ország-leírásaink fogalomhasználatának vizsgálatánál egy-egy szövegen belül is bizonytalan vagy tényszerűen értelmezhetetlen kategóriákba ütköztünk (kevés, kevert, elegyes), illetve a számszerű adatok hiánya miatt nem tudtunk egyértelmű következtetést levonni egy-egy település nemzetiségi, illetve felekezeti összetételének arányaira vonatkozóan. Bél Mátyásnál ez ritka, csupán két esetben fordult elő ilyen jelző használata az etnikummal kapcsolatban: Ercsi esetében a szerb és német lakosság mellett 'kevés' magyarról és 'kevés' tótról ír, de ennél jóval homályosabb az Adonynál használt 'vegyes' megjelölés, amivel a lakosság kevert etnikai összetételére utalt. További bizonytalanságot rejtenek az egyes népcsoportok elnevezésének különböző formái, illetve azok használatának következetlen gyakorlata. A fordításban az egyes nemzetiségi csoportok feltüntetésekor az eredeti latin formákra nincs utalás, így a szlovák lakosság megjelölésére következetesen a tót elnevezést használta a fordító, a németek esetében a német népnév szerepelt, csupán egy esetben, Lovasberénynél volt olvasható a sváb megjelölés. Több kérdést vetett fel a délszláv népcsoportok megnevezésére szolgáló 'szerb' kifejezés. Érd esetében valóban biztosak lehetünk abban, hogy szerb lakosságról van szó, ugyanis ennél a településnél az ortodox felekezeti besorolás is szerepelt, amely valószínűleg véletlenül maradt a kéziratban. Az ugyancsak délszlávok esetében használatos 'rac' gyűjtőnév csak Tárnoknál volt megtalálható. Ráckelesztúron Bél Mátyás a korábbi szerb lakosság helyére költöző szlovákokat említett.

A vallásfelekezetek feljegyzései segíthetnék a nemzetiségi csoportok pontosabb meghatározását, de a fordításban ezeknek az adatoknak a teljes hiányába ütköztünk.²³ Ennek oka a kancellária 1728-ban hozott döntése volt, mely a protestánsokra vonatkozó mindennemű adat közzétételének tilalmát rendelte el.²⁴ Ezek után Bél kihúzta Fejér megye kéziratából szinte valamennyi felekezetre vonatkozó feljegyzését, amire feltehetően 1732-ben került sor.²⁵

Mint feljebb utaltunk rá, ebben a szövegben véletlenül maradhatott meg az Érden lakó szerb ortodoxok említése és Cecénél a magyar nemzetiségű katolikusokra vonatkozó bejegyzés. Ez utóbbi településnél a megfogalmazás sokat sejtető: „Lakossága magyar. Közülük a katolikusoknak templomuk is van...”,²⁶ joggal feltételezhetjük tehát, hogy vagy reformátusok, vagy evangélikusok, vagy mindkét felekezethez tartozók szintén éltek a faluban.

Összevetve a két kézirat tartalmát, sem a számba vett települések, sem a nemzetiségek tekintetében nem mutatható ki különbség. Az eltelt majd húsz év során vagy nem történt jelentős betelepülés, és nem jöttek létre új falvak, vagy a megyei felülvizsgálat ellenére sem kerültek be az újabb adatok a népességről és a településhálózat változásairól. Valószínűbb inkább, hogy az adatgyűjtés nehézségébe, illetve a megyei hatóságok ellenállásába és érdektelenségébe ütközött Bél.²⁷ Bár Fejér megye esetében Tóth azt állapította meg, hogy az ellenőrzés során egy vármegyei tisztviselő nemcsak a települések névalakjait javította, hanem olyan helyesbítéseket is tett, mint Csíkvár esetében, ahol a magyar és német lakosságról

²³ Csupán Érdenél olvashatunk ortodox vallásról, és Cecénél található meg a katolikus vallású lakosság megnevezése.

²⁴ Tóth: *Bél Mátyás*, I. 137.

²⁵ Tóth: *Bél Mátyás*, II. 154.

²⁶ Bél: *Fejér vármegye leírása*, 114.

²⁷ A vármegyéknek a kéziratok javításával kapcsolatos magatartásáról lásd: Tóth: *Bél Mátyás*, I. 146–148.

szóló feljegyzést tisztán magyar lakosságra javította,²⁸ de ez a javítás nem került bele az 1772-es másolatba.²⁹

Nemzetiségek és vallásfelekezetek az 1730-as évek elején

A fordításban megjelent, fentiekben tárgyalt szövegnél korábban, feltehetően az 1720-as évek vége és 1731 között³⁰ keletkezett az a kézirat,³¹ amelyben az átsatírozott vallásra vonatkozó jegyzetek szerepeltek. Ez számunkra azért bírt nagy jelentőséggel, mivel a megye népességének felekezeti viszonyairól a század első harmadából a katolikus egyházlátogatási jegyzőkönyvek nem maradtak fenn.³² Ezért döntöttünk úgy, hogy a mindenki számára hozzáférhető fordítás után tárgyaljuk a korábban keletkezett verziót.

Azoknál a településeknél, ahol a kihúzott részeket el tudtuk olvasni, szintén szerepeltek olyanok, amelyek lakosságának nemzetiségi összetételére a korábbi településekre visszautalva hivatkozott a szerző.³³ Ilyen volt a vértessaljai járásban Mátyás esetében a bicskei lakossággal egyező, lakosságról és vallásról szóló bejegyzés,³⁴ amely a későbbi szövegből teljesen kimaradt.³⁵ Valamint megtalálható ez a fordulat a sárréti járás falvai közül korábban már említett településeknél, Polgárdi, Tác,³⁶ Soponya,³⁷ Káloz,³⁸ Csurgó és Keresztes esetében. Ezek kivétel nélkül magyar községek voltak, a kihúzott szövegrészekből az is kiderült, hogy egytől egyig a református felekezethez tartoztak.

A nemzetiségek előfordulásánál egy esetben tapasztalható eltérés a két kézirat között: Érdenél a kihúzott részben katolikus svábokról írt a szerző.³⁹ A megnevezésükre következetesen használt latin alakok miatt az etnikumok azonosítása első pillantásra könnyebbnek tűnt, ennek ellenére további kétségek merültek fel. A németek feljegyzésekor a *Germani*

²⁸ Tóth: *Bél Mátyás*, II. 157.

²⁹ Tóth: *Bél Mátyás*, II. 158.

³⁰ Tóth: *Bél Mátyás*, II. 154.

³¹ Ezúton szeretnénk köszönetet mondani Tóth Gergelynek a kézirat olvasása során nyújtott baráti segítségéért. A kézirat jelzete: Esztergomi Főszékesegyházi Könyvtár, Hist. I. e.

³² Az első, az egész megye valamennyi plébániájára kiterjedő összeírás Padányi Bíró Márton püspök nevéhez fűződik. Az 1745. december 8-án kelt királyi rendelet a lutheránus és református imaházak látogatását is magába foglalta. A vizitációra a megye területén 1747 januárjától került sor. Bővebben lásd: Dóka Klára (szerk.): *Segédanyag az egyházlátogatási jegyzőkönyvek feldolgozásához*. Budapest, Új Magyar Központi Levéltár, 1991.; MOL mikrofilmár. 10492 d. (Füle, Ladány), 10493 d., 10494 d. A dunántúli református szuperintendens, Torkos Jakab vizitációjára 1747 májusától került sor, de ez a Fejér megyei falvakat nem érintette. Hudi József – Jakab Réka (bev., jegyzetek): *Dunántúli egyházlátogatások a XVIII. századból. A Dunántúli Református Egyházkerület 1774-ben*. Pápa 2002. 10. A Dunamelléki Református egyházkerületben nem került sor egyházlátogatásra.

³³ A továbbiakhoz lásd az 1. sz. táblázatot.

³⁴ Lásd: Hist. I. e. 81. r.

³⁵ „25. Mátyás Bicske alatt fekszik, ugyanazon út mentén. Jelentéktelenebb az előbbinél, de ugyanolyan termékeny.” Bél: *Fejér vármegye leírása*, 111.

³⁶ „...colonia et religio heic etiam eadem...” Hist. I. e. 85. r.

³⁷ „Táczó haud multum dissimilis” Hist. I. e. 85. r.

³⁸ „...pari incolarum, religione, et agricolationis solique conditione.” Hist. I. e. 85. r.

³⁹ Hist. I. e. 82. v. Az Illésházy kastély közelében néhány évvel korábban épült templomról szóló rész után kisatírozva. „...inferius est templum annis Superioribus... pro Suevis Catholicis...”

szerepelt,⁴⁰ kivéve Lovasberényt és Érdet, ahol a *Suevi* szó jelölte a svábokat. A szlovákok lakta településeknél⁴¹ a *Slavi* volt olvasható. A délszláv népcsoportok esetében pedig az ortodox vallású szerbekre a *Thracicust* használta,⁴² illetve Tárnoknál a *Rascianus*, vagyis rác megjelölés állt. Adonymnál az ugyanúgy kibogozhatatlan vegyes meghatározásba ütközünk.⁴³ Illetve Etyeknél⁴⁴ és Pentelénél⁴⁵ is hangsúlyozta a szerző, hogy a nemzetiségek keverve, vegyesen éltek.

A nemzetiségi megnevezésekkel és a mögöttük álló etnikai csoportokkal kapcsolatos, fent említett kétségek kifejtésére a vallásfelekezeti adatokkal együtt az alábbiakban szeretnénk kitérni.⁴⁶ A kézirat 56 településénél 31 esetben sikerült a különböző egyházközösségekre vonatkozó adatokat elolvasni vagy a visszaulások miatt valószínűsíteni. A legszembetűnőbb az, hogy a 39 magyarlakta települések közül 25-ről árulta el ez a forrás, hogy református magyarság élt ott, és ezek közül is 21 volt az, ahol elmondható, hogy a magyar nyelvű lakosság kizárólagosan ehhez a felekezethez tartozott. Csak 4 olyan magyar település volt, ahol több felekezet élt egymás mellett: a megye északi területén Zámoly a maga református és evangélikus lakosságával, és igen érdekes módon a megye legdélebbi csücskén lévő három település: Egres, Cece és Vajta. Az utóbbi településekről tudni kell, hogy a század első évtizedének végén kezdték meg betelepítésüket,⁴⁷ valószínűleg ez állhatott a vallási sokféleség hátterében is. Főként igaz ez Vajtára, ahol reformátusok, katolikusok és evangélikusok éltek együtt. A kéziratban Lovasberénynél szintén előfordult a vegyes vallású meghatározás, ami egy magyar–német vegyes lakosságú falu esetében nem volt kivételes jelenség.

Természetesen elhamarkodott lenne egyetlen korai forrásból a megye 16–17. századi református hitre tért lakosságának és a forrásban szereplő magyar református falvak népességének kontinuitására következní. De azoknál a településeknél, amelyek a török idők és az azt követő háborús időszakok alatt is fennálltak – s ez főként a megye északi felére értendő –, előfeltételezéseként megengedhetőnek tűnhet.⁴⁸

⁴⁰ Bodajk Hist I. e. 78. v., Acsa Hist I. e. 80. r., Érd Hist I. e. 82. v., Ercsi Hist I. e. 84. r., Ladány Hist I. e. 84. v., Csikvár (Szabadbattyán) Hist I. e. 85. r.

⁴¹ Pázmánd Hist I. e. 79. v., Ráckeresztúr Hist I. e. 80. v., Tordas Hist I. e. 80. v., Gyuró Hist I. e. 81. r., Etyek Hist I. e. 81. r., Tárnok Hist I. e. 81. r., Ercsi Hist I. e. 84. r.

⁴² Sósút Hist I. e. 81. r., Érd „*Thracas ritu Graeci*” Hist I. e. 82. r., Ercsi Hist I. e. 84. r., Pentele Hist I. e. 86. v., Perkáta Hist I. e. 87. v.

⁴³ „*incolis mixtis*” Hist I. e. 87. v.

⁴⁴ „*Etyek Colonia Hungarica Slavis mixta*” Hist I. e. 81. r.

⁴⁵ „*Colonia Thracica, non tamen sine Hungaris inter mixtis*” Hist I. e. 86. v.

⁴⁶ Lásd a 2. térképet!

⁴⁷ Cece 1719-ben és 1720-ban, Vajta 1720-ban települt. *Magyarország népessége*, 326.

⁴⁸ A megyében az 1696–1720 közötti adóösszeírások névanyagának összehasonlításával végzett vizsgálatából Nagy Lajos azt állapította meg, hogy 36 összehasonlított helység közül 15-ben az összeírtak 70–80%-a, 7-ben 60–70%-a, 9-ben 50–60%-a és 5 településen 30–50%-a élt tovább. Nagy Lajos: *Adatok a Fejér megyei jobbágyság történetéhez (1543–1768)*. In: Fitz Jenő (szerk.): *Alba Regia I. Székesfehérvár*, 1960. 87. Nagy Lajos tanulmányában nem tér ki módszerének ismertetésére, ezért a fenti adatokat egyelőre, az összehasonlító vizsgálatok elvégzéséig fenntartással kell kezelnünk. Ahogy Dávid Zoltán is kiemelte az 1715'0-as adóösszeírás Acsády által közölt forráskiadásának kritikája kapcsán, a forrásokban szereplő névazonosság korántsem takarhatja ugyanazt a személyt vagy családot, és egyéb községtörténeti forrásokkal is össze kell vetni az eredményeket. Dávid: *Az 1715'0-as összeírás*, 145–199.

A katolikus vallás leginkább a német⁴⁹ és a szlovák⁵⁰ betelepülőkhöz köthető a forrás alapján. Ez alól kivételt jelent Tordas, bár a forrásban a kihúzott rész nem olvasható, de ennek a szlovák településnek a lakossága az evangélikus egyházhoz tartozott az 1773-ban készült *Lexicon Locorum* adatai alapján.⁵¹ A legszembeötlőbb, hogy sehol nem jelent meg a katolikus délszlávok, horvátok és bosnyákok elkülönítése. A 18. században és a 19. század elején a *Slavi* kifejezés az északi szlávokra vonatkozott, és kizárólagosan a szlovákokat jelölte⁵²

Kétségeink merültek fel a megyében élő negyedik vallásfelekezet, az ortodox és a hozzá kapcsolható népnév viszonylatában. A szövegben egy településnél sikerült azonosítani az ortodox vallást, és ez Érd volt. A szerző a *Thracicus* szóval lejegyzett nemzetiséghez kötötte népességét. A többi helységben azonban, ahol szintén délszláv népcsoport élt, Sósút, Ercsi, Pentele és Perkáta, valamin Tárnok rác lakóinál nincs egyértelmű bizonyíték arra, hogy csak a görögkeleti egyházhoz tartozókat rejtette ez a megjelölés.

Összegzés

A két kézirat keletkezési idejéhez képest a fordított sorrendű tárgyalást tették indokolttá a korábbra datálható változat vallásfelekezetekkel foglalkozó részletei. Ezek az adattöredékek megvilágították Fejér megye vallásfelekezeti összetételét a 18. század első felében. De töredékessége miatt továbbra is nyitva maradtak olyan kérdések, mint a betelepülő szlovákok egyes csoportjainak vallási hovatartozása vagy a délszláv népesség etnikai és felekezeti elhatárolhatósága.

A felmerült problémák mellett is ki kell emelnünk Bél Mátyás és munkatársai tevékenységének fontosságát és annak jelentőségét, hogy a kéziratok fennmaradtak a kutatók számára. Számunkra is kiindulópontot jelentettek a tárgyalt korszakban keletkezett egyháztörténeti forrásokkal való összevetéshez és az időben előrehaladó folyamatok elemzéséhez.

⁴⁹ Mór Hist I. e. 87. r., Acsa Hist I. e. 80. r., Érd lásd fent. Csikvár esetében a magyar lakosság református volt, a külön kiemelés miatt valószínűnek tűnik, hogy a németek itt is a katolikus egyházhoz tartoztak. Hist I. e. 85. r.

⁵⁰ Pázmánd Hist I. e. 79. r. Ide 1715-től telepítenek szlovákokat. Acsády Hist I. e., Ráckeresztúr Hist I. e. 80. v., Gyúró Hist I. e. 81. r.

⁵¹ *Lexicon Locorum Regni Hungariae Populosorum anno 1773 officiose confectum*. Budapest, 1920.

⁵² Ez magyarul a bevezető részben a nemzetkarakterológia keretében a szlávokról megfogalmazott véleményt, amennyiben a *Slavi* kifejezést a szlovákokra vonatkoztatjuk. Lásd: Bél által a szláv lakosokra vonatkozó általános jellemzést, 147. oldal.

MELLÉKLETEK

1. táblázat

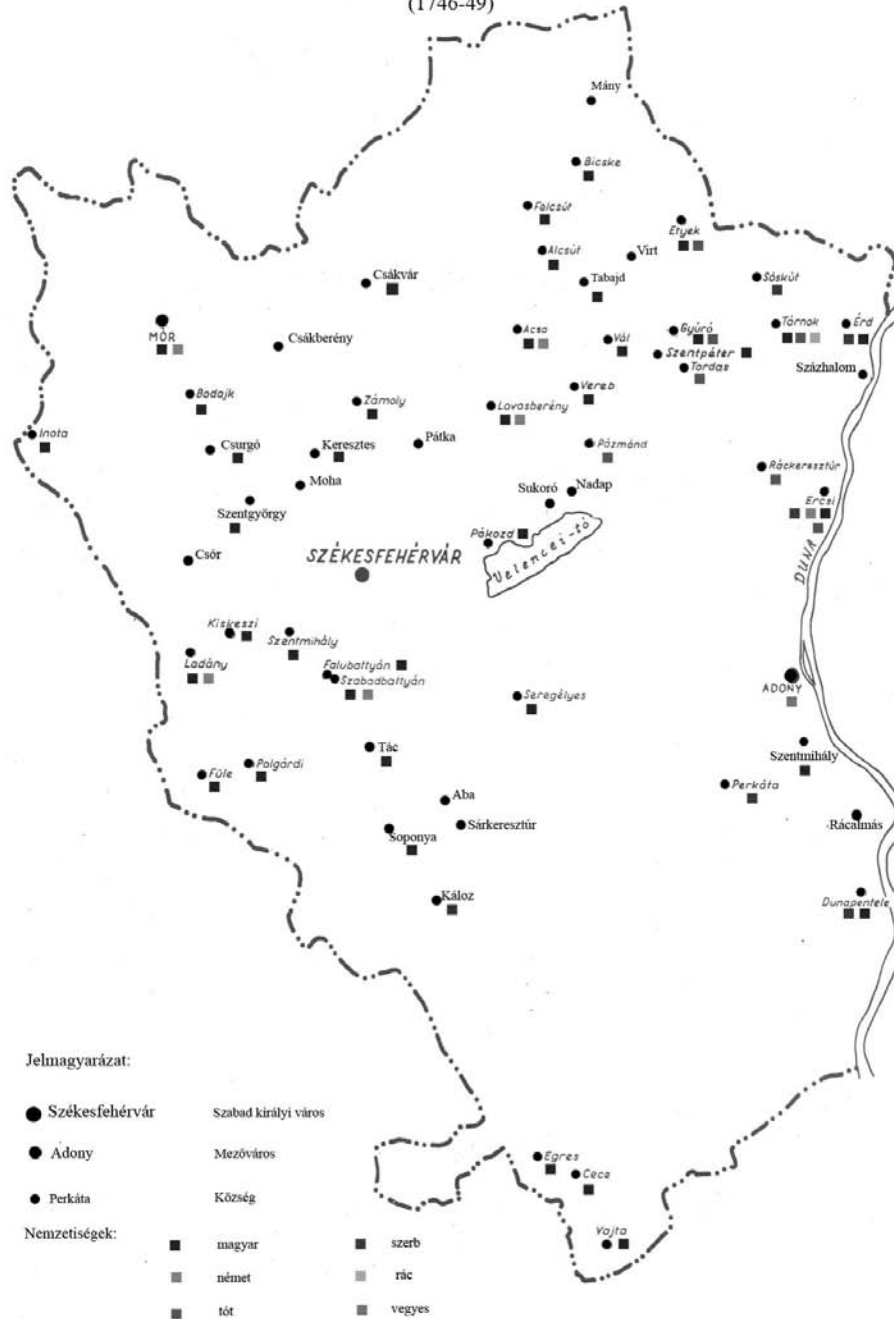
Nemzetiségek és vallásfelekezetek Bél Mátyás *Notitia Hungariae novae...* c. művének Fejér megyére vonatkozó szövegváltozataiban

	Nemzetiségek és vallásfelekezetek 1746–49	Nemzetiségek 1729–31	Vallásfelekezetek 1729–31
Vértesaljai járás települései			
Mór	magyar, német	magyar, német	ref. (magyar), kat. (német)
Bodajk	magyar	magyar	ref.
Berény (Csák-)			
Zámoly	magyar	magyar	ref., ev.
Csákvár	magyar	magyar	ref.
Berény (Lovas-)	magyar, sváb	magyar, sváb	vegyes vallású
Pátka			
Pákozdi	magyar	magyar	ref.
Sukoró			ref.
Nadap			
Pázmánd	tót	szlovák	kat.
Vereb	magyar	magyar	ref.,
Acsa	magyar, német	német., magyar	kat. (német), ref. (magyar)
Csut (Al-)	magyar	magyar	ref.
Csut (Fel-)	magyar	magyar	ref.
Tabajd	magyar	magyar	ref.
Vál	magyar	magyar	ref.
Szent Péter (Kajászó-)	magyar	magyar	
Keresztúr (Rác-)	(korábban szerb) tót	szlovák	kat.
Tordas	tót	szlovák	
Gyuró	magyar, tót	magyar, szlovák	kat.
Virt			
Etyek	tót, magyar	magyar, szlovák keverve	
Bicske	magyar	magyar	ref.
Mány		magyar	ref.
Sóskút	szerb	szerb	
Tárnok	magyar, tót, rác	magyar, szlovák rác	
Érd	szerb-ortodox, magyar	magyar, német, szerb	kat. (sváb), ortodox (szerb)
Százhalom (-Batta)			
Ercsi	szerb, német, kevés magyar, kevés tót	szerb, német, magyar, szlovák	
Sárréti járás települései			
Ladány (Nádasd-)	magyar, német	magyar, német	
Szent Mihály	magyar	magyar	ref.
Kiskeszi	magyar	magyar	
Battyán	magyar	magyar	ref.

Batthyány (Szabad-) /Csikvár	magyar, német	magyar, német	ref. (magyar)
Füle	magyar	magyar	ref.
Polgárdi	magyar	magyar	ref.
Tác	magyar	magyar	ref.
Soponya	magyar	magyar	ref.
Káloz	magyar	magyar	ref.
Egres	magyar	magyar	kat, ref.
Vajta	magyar	magyar	kat., ev., ref.
Cece	magyar- kat. (és más vallású?)	magyar	ref., kat.
Keresztúr (Sár-)			
Aba			
Seregélyes	magyar	magyar	ref.
Pentele (Duna-)	szerb, magyar	szerb, magyar	
Almás (Rác-)			
Adony	vegyes	vegyes	
Perkáta	szerb	szerb	
Moha		magyar	
Szent György	magyar	magyar	
Csór			
Inota	magyar	magyar	
Keresztes	magyar		
Csurgó	magyar	magyar	

1. térkép

Fejér megye nemzetiségei Bél Mátyás Notitia Hungariae novae című művében (1746-49)

Szerk. Kovács Adrienn. Alaptérkép: Felhő Ibolya: Az úrbéres birtokviszonyok Magyarországon Mária Terézia korában. 1. köt., Dunántúl. Budapest, 1970.

2. térkép

Fejér megye nemzetiségei és vallásfelekezetei Bél Mátyás Notitia Hungariae Novae c. művében
(1729-31)

Szerk. Kovács Adrienn. Alaptérkép: Felhő Ibolya: Az úrbéres birtokviszonyok Magyarországon Mária Terézia korában. 1. köt., Dunántúl. Budapest, 1970.